

А. С. Танова
В. В. Тропачова
С. С. Морозюк

ВЕСНЯНІ РОСЛИНИ УКРАЇНИ



ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

ББК 28.5
П16

Панова Л.С., Протопопова В.В., Морозюк С.С.

П16 Весняні рослини України. —

Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2007. — 160 с.

ISBN 966-408-058-6

В книзі представлені рослини флори України, що цвітуть навесні. Коротко описуються будова, біологічні та екологічні особливості, розповсюдження цих рослин; підкреслена важливість їхньої охорони.

Розраховано на учнів середнього та старшого шкільного віку, всіх, хто цікавиться світом рослин.

ББК 28.5

Охороняється законом про авторське право.

Жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.

© Панова Л.С., Протопопова В.В.,
Морозюк С.С., 2007

ISBN 966-408-058-6

© Навчальна книга — Богдан, 2007

ВСТУП

Навесні після довгого зимового спокою оживають дерева, кущі, трави. Заграли сріблом свого опушення "котики" верб. Під вітром загойдалися сережки ліщини, і легкою хмаркою пливе у повітрі її пилок. Минуло кілька днів, як зійшов з глинястого пагорбка сніг, а на ньому вже з'явилися золотисті суцвіття мати-й-мачухи.

Поки дерева не вкрилися листками, а в степу і на лузі не піднялися густі трави, розцвітають першоцвіти. Пізніше, у другій половині весни, починають цвісти трави у тіні дерев і в густому, високому травостой.

Перші весняні рослини — ефемероїди (від грецьких слів *ephemeros* — одноденний і *eidos* — вигляд), тобто схожі на ефемери — мають підземні пагони — цибулини, бульби, кореневища, які є справжніми коморами поживних речовин. Це дає їм змогу дуже швидко розвиватися навесні. Світлолюбні і вологолюбні, вони поспішають відцвісти і дати насіння до настання посухи та пригнічення їх іншими рослинами. Потім у рослин надземна частина засихає, а підземна, маючи запас поживних речовин, перебуває в стані спокою до наступної весни, захищена від літньої спеки і зимових холодів.

Ранньовесняні трав'янисті рослини називають підсніжниками, бо вони починають розвиватися ще під снігом. Якщо після першого тепла настає похолодання, воно не завдасть їм шкоди, бо у клітинах цих

рослин містяться концентровані розчини поживних речовин, які замерзають при температурі значно нижчій, ніж 0 °С. Густе опушення рослин, закривання квіток на ніч сприяють збереженню тепла. У дерев надійним захистом від холоду є луски, що закривають бруньки; опушення молодих гілок і бруньок; смола, що виступає на молодих пагонах, бруньках; темний колір бруньок теж є пристосуванням до захисту від низьких температур.

Пізніше, з настанням більш стійкої погоди, на відкритих місцях, частіше схилах, можна побачити дрібненькі, 3-5 см заввишки, рослини. Вони з'являються у великій кількості, займаючи більші чи менші ділянки. На весь цикл розвитку — від сходів до зрілого насіння — цим рослинам потрібно всього 2-3 тижні. Називаються вони ефемерами. Це однорічні рослини.

Спостерігаючи за розвитком весняних рослин, можна помітити, що цвітіння одних починається дуже рано, відразу після танення снігу (а деякі рослини виносять свою квітку і крізь сніг), і продовжується всю весну; інші зацвітають пізніше. Одні рослини відцвітають, інші зацвітають. В одних спочатку з'являються квітки, а потім листки (мати-й-мачуха), в інших розвиток листків і цвітіння відбуваються одночасно (проліски); а деякі цвітуть після того, як розвинуться вегетативні органи (горицвіт).

Яскраві весняні квітки серед сухих трав і торішніх листків не залишаються непоміченими. І от уже в руках "любителів" природи букетики з квіток підсніжників, медунки, рясту. Знищуючи надземну частину, ми завдаємо рослині великої шкоди — без листків вона не зможе відновити запас поживних речовин у своїх підземних коморах — цибулинах, бульбах, вони виснажуються. Наступного року весняний килим не буде вже таким багатим. Ще більшої шкоди завдають ті, хто викопує рослини разом з підземними частина-

ми, зменшуючи природні запаси, призводячи до непоправних втрат.

Поки що не всім рослинам загрожує загибель, деякі з них дуже поширені в природі. Але є види з досить обмеженим ареалом (від латинського слова *area* — площа, простір), їх називають ендемічними (від грецького *endemos* — місцевий). Трапляються вони тільки на певній території, місцевості.

Кожний вид чимось цінний, і якщо не сьогодні, то в майбутньому наука може відкрити його корисні властивості. А він може загинути, якщо непродуманно проводити меліоративні роботи, безконтрольно вирубувати ліси, неправильно застосовувати отрутохімікати тощо. У приміських зонах природі завдають шкоди люди, які визбирують рослини з красивими квітками, руйнують автомашинами рослинний покрив. Рослини втрачають свою здатність самопоновлюватись. Усе менше стає рослин з красивими квітками, особливо тих, що цвітуть навесні. Рідкісними стали проліски, сон-трава, підсніжники. Усе далі від міста відступають конвалії.

Наша держава постійно піклується про охорону природи. З цією метою створюються заповідники, заказники, посилюється контроль за використанням природних ресурсів. Видано Червону книгу України, до якої занесено рослини, що охороняються законом; таких у нас понад 400 видів.

У справі збереження рослин, зокрема весняних, багато можуть допомогти юні натуралісти, усі школярі, взявши рідкісні види під захист у своїй місцевості. Для цього потрібно знати особливості будови і розвитку рослин, їхню екологію, значення в житті людини.

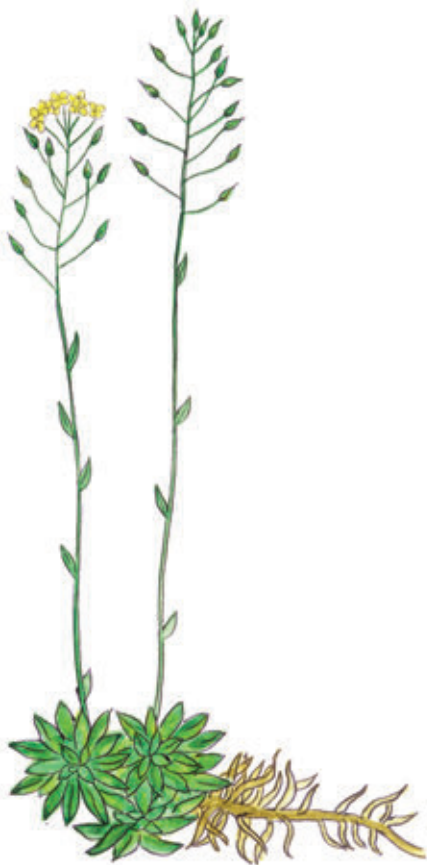
Для зручності користування у посібнику рослини розміщені в алфавітному порядку.

АВРИНІЯ СКЕЛЬНА
АВРИНИЯ СКАЛЬНАЯ
AURINIA SAXATILIS (L.) DESV.

Родина Капустові

Ранньою весною, коли земля, звільнившись від снігу, ще вкрита бурими рештками торішніх рослин, на гранітних скелях, рідше пісковиках, між нагрітим сонцем камінням пишно зацвітають півкущики авринії скельної (10-30 см заввишки). Вони густо ростуть у тріщинах скель, біля їх підніжжя, на осипах і, зацвітаючи, вкривають їх яскраво-жовтими смугами та великими плямами. Міцними довгими коренями закріплюються рослини в ґрунті й забезпечують себе вологою. Дуже розгалужені стебла авринії вкриті сіруватими від опушення листками і численними суцвіттями, що складаються з укорочених китиць, зібраних щитком. Квітки дрібні, з яскраво-жовтими виїмчастими пелюстками 3-5 мм завдовжки. Авринія цвіте у квітні — травні. На початку літа досягають плоди — гладенькі еліптичні стручечки, 4-5 мм завдовжки.

Росте переважно на відслоненнях Дніпровсько-Приазовської кристалічної смуги, у правобережній частині України. Трапляється в Західному Поліссі, Лісостепу, подекуди й у Степу.



АНЕМОНА ДІБРОВНА
ВЕТРЕНИЦА ДУБРАВНАЯ
ANEMONE NEMOROSA L.

Родина Жовтецеві

Через 2-3 тижні після того, як зійде сніг, маленькі рослини анемони дібрової, 8-25 см заввишки, з темно-зеленими глибокороздільними листками і великими білими квітками суцільним килимом вкривають вологі місця у широколистих і мішаних лісах, на берегах лісових струмків і річечок. Зовні пелюстки бутонів і молодих квіток лідувато-рожевуваті від наявності в них особливої речовини — антоціану, що поглинає світлові промені й перетворює їх на теплові. Підвищення температури прискорює відкриття пелюсток. Під час дощу і на ніч пелюстки стуляються, квітконіжка згинається дотолу, і квітка звисає, захищаючи таким чином пилочок від зайвої вологи. Анемона дібровна дуже легко розмножується частинками кореневища.

Поширена в лісових районах, рідше трапляється в Лісостепу. Росте переважно в правобережних районах.

Цвітіння триває протягом місяця. Не встигнуть облетіти пелюстки, як утворюються плоди — багатогорішки.

Рослина отруйна. Ефемероїд.



АНЕМОНА ЖОВТЕЦЕВА
ВЕТРЕНИЦА ЛЮТИЧНАЯ
ANEMONE RANUNCULOIDES L.

Родина Жовтецеві

Коли на деревах починають розвиватися перші листки, у лісах і по чагарниках зацвітає анемона жовтецева. За рахунок поживних речовин, нагромаджених у довгому повзучому кореневищі з минулого року, рослини швидко розвиваються, і незабаром яскраві жовті квітки в зеленому мереживі листків рясно вкривають землю. На тоненькому стеблі (14-25 см заввишки) кільцем розміщені 3 трійчасті покривні листки, між якими погойдується під вітром квітка з 5-6-роздільним пелюсткоподібним віночком. У її центрі — численні маточки і тичинки. Нектарників немає, але комахи відвідують квітки заради великої кількості пилку, який вони поїдають. Приймочки квіток досягають раніше, ніж пиляки, і це сприяє перехресному запиленню. Плід складається з багатьох горішків, які мають їстівні придатки, що приваблюють мурашок. Поїдаючи ці придатки, мурашки розносять плоди, чим сприяють поширенню рослин.

Росте анемона жовтецева в широколистих і мішаних лісах на вологих і освітлених місцях. Поширена в лісових, лісостепових і північних степових районах до південної межі байрачних лісів. Ефемероїд.

